

**ЦЭНТРАЛЬНАЯ НАВУКОВАЯ БІБ-
ЛІЯТЭКА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА** На-
цыянальнай акадэміі наву к
Бел ар ус і (ЦНБ НАН Беларусі),
сучасны інфармацыйна-бібліятэч-
ны цэнтр з найб. поўнымі фондамі

нац. навук. дакументаў універсальнага профілю і самым вял. у Беларусі зборам замежнай навук. л-ры. Засн. 16.2.1925. Узначальнае сетку з 10 б-к пры навук.-даследчых установах НАН Беларусі і з'яўляецца нац. цэнтрам дэпазітарнага захавання дакументаў прыродазнаўчанавак. профілю. Структура ЦНБ НАН Беларусі складаюць фонды: рэдкіх кніг і рукапісаў; даведачна-інфармацыйных выданняў; перыяд. выданняў і выданняў з працягам.

Б-ка з'яўляецца захавальніцай рукапіснага архіва К. У 1970 і 1980 пісьменнік перадаў ва ўстанову частку сваіх рукапісаў. У асноўным гэта творчыя матэрыялы: аўтографы і машынапісы асобных вершаў, першага паэт. зб. «Матчына душа», карэктуры зб-каў паэзіі «Вячэрняя ветразі» і «Мая Іліада», машынапіс і карэктура раманаў «Каласы пад сярпом тваім», «Хрыстос прызямліўся ў Гародні», «Леаніды не вернуцца да Зямлі» («Нельга забыць»), «Чорны замак Альшанскі», аповесцей «Спаваддзяў, навел, эсэ, п'ес, казак, аповядаў, нарысаў, артыкулаў, аўтограф лібрэта оперы «Сівая легенда», аўтабіяграфія, эракопія альбома паэт. і празаічных твораў, прысвечаных В.Краўцу. Сярод атрыманых матэрыялаў былі таксама дакументы архіва А.І.Смоліч, які захоўваўся ў сям'і К. Пісьменнік рыхтаваў да перадачы ў б-ку асабістую перапіску, інш. творчыя дакументы, але не паспеў гэтага зрабіць.

У 1990 А.Верабей, даследчык жыцця і творчасці К., перадаў ва ўстанову лісты пісьменніка да М.Абала, М.Львовіч, Е.Стулпанса, а таксама машынапіс рамана «Леаніды не вернуцца да Зямлі» ў перакладзе на рус. мову В.Бясянецкага. Праф. Кракаўскага ўн-та З.Нядзеля падараваў лісты К. і яго жонкі Валянціны Браніславаўны, з якімі меў перапіску з 1971 і да смерці пісьменніка. Гэтыя дакументы былі апрацаваны ў 1994 і склалі вопіс №1 фонду №11 «У.С.Караткевіч», які налічвае 283 адзінкі захоўвання за 1948—84. У 2000 ад сястры пісьменніка Н.С.Кучоўскай, рупілай захавальніцы творчай спадчыны К., ЦНБ НАН Беларусі атрымала астатнюю частку архіва.

У 2009 дакументы прайшлі навук.-тэхнічную апрацоўку і склалі вопіс №2, які налічвае 1346 адзінак захоўвання за 1945—2000. Дакумент. спадчына К. дае шырокае ўяўленне пра яго жыццёвы і творчы шлях, інтарэсы, прыхільнасці, сяброўскія сувязі, дазваляе зазірнуць у творчую майстэрню пісьменніка, прасачыць усе стадыі стварэння таго ці інш. твора

ад першапач. задумы да канчатковага варыянта. У рукапісным архіве К. захоўваюцца чарнавыя накіды, аўтографы, машынапісы яго паэт. твораў ад першай публікацыі вершаў на бел. і рус. мовах «Якубу Коласу» і «Здесь будет канал» у газ. «Ленінскі прызыў» (1951, №90) да апошняга верша «Васілю Быкаву», нап. 18.6.1984 да 60-годдзя з дня нараджэння нар. пісьменніка Беларусі. Амаль усе чарнавікі і аўтографы вершаў 1950-х г. маюць на палых малюнку К., што робіць іх асабліва каштоўнымі і цікавымі. Сярод вершаваных твораў у архіве захоўваюцца аўтографы тэкстаў дарчых надпісаў і вершаў, прысвечаных юбілеям і інш. урачыстасцям сяброў, сваякоў, знаёмых, вершы жартаўлівага характару, прысвечаныя ўрачам і медсёстрам лечкамісіі («На выгнанне з лечкамісіі У.Караткевіча», «Медсёстрам Лечкамісіі в ответ на просьбу написать про них «злые стихи», «...Калі пабач Сацішур...»), вершаваныя надпісы К. для фотаздымкаў, зробленых падчас адпачынку з В.Быкавым і А.Са-віцікам у Піцундзе. У архіве захоўваецца рукапіс і падрыхтаваны да друку машынапіс рамана «Каласы пад сярпом тваім», чарнавыя накіды рамана да 2-й кн. «Брань» і 3-й «Груганне», запіска аб здачы заканчэння рамана М.Дубянецкаму ў канцы снеж. 1982. Працуючы над гэтым раманам, у пісьме да Л.Геніюш у 1964 пісьменнік пісаў: «Трэба было адной кнігай сказаць усё аб цэлай зямлі. Бо хто ведае, магчыма, болей і не паспею. Ніхто не ведае, колькі ў яго дзён, і — я толькі цяпер пачынаю разумець гэта — кожную кнігу трэба пісаць так, нібы гэта твая лепшая і апошняя» (ф. 32, воп. 1, адз. зах. 405, л. 21). У інтэрв'ю «Любую спра-ву рабіць хвацка» К. так адпісаў пач. працы над тым ці інш. творам: «Калі я ведаю аб чым пісаць, я ведаю і як пісаць. Таму ў мяне практычна няма чарнавікоў. Ёсць толькі накіды сюжэта. Накіды гэтыя падобныя на галаваломку, сам чорт нагу зломіць. Там усё: ге-роі, абстаноўка, планы месца дзеяння, жыллё дзейных асоб аж да таго, што відаць з кожнага акна, падрабязныя біяграфіі герояў (яны пасля не ўвойдуць у твор, але, ведаючы іх, я ведаю, як будзе паводзіць сябе чалавек у самых складаных абставінах), манеры герояў, іхнія ўчынкi і іншыя дэталі. Абдумаю як след — сяду за стол» (ф. 11, воп. 2, адз. зах. 404, л. 1). Як сведкі гэтай пра-цы ў архіве сабраны чарнавыя накіды і задумкі сюжэтаў так і не напісаных раманаў «Камсамольскі білет», «Фенікс», «Аршанская рошчына», аповесці «Шантаж», а таксама матэрыялы да рамана «Чорны замак Альшанскі»,

першапач. планы аповесцей «У снягах драмае вясна» і «Дзікае палыванне караля Стаха», накіды да аповесці «Ладдзя Рослачы», першая задума «Чазеніі», пач. няскончанага аповесці «Крыж Аняліна» і інш.

Першыя «пробы п'яра» ў прозе пісьменніка-пачаткоўца захаваліся ў выглядзе агульнага сшытка пад назвай «Літаратурны дзевнік Короткевіча Владимира» з рукапісамі навелы «Рябіна», апавядання «Богунтрава», артыкуламі пра А.Талстога і Ф.Багушэвіча, датаванымі 1945, 1946 і 1950 і нап. ў асноўным на рус. мове. Да гэтага ж перыяду належаць рукапісы апавяданняў і аповесцей «Собачья радость», «Бегховен», «Клён», «Руки», «Девушка из Быхова» і інш., нап. на рус і бел. мовах. Гэтыя матэрыялы маюць паметку К.: «Архіў (яшчэ з ап. [шніх] год школы і ўніверсітэцкі)». Раннія творы пісьменніка спалучаюць паэзію і прозу, як, напр., аўтографы апавядання «Марсианин» і вершаў «В знойных сёлах пол-летнему персто...», «Зелёная руточка», частка з іх запісана ў сшытку.

Сярод творчых дакументаў — рукапісы і машынапісы з аўтарскай праўкай шматлікіх апавяданняў: «Лісты не спазняюцца ніколі», «Як звяргаюцца ідалы», «Карней — мышыная смерць», «Лятучы Галандзец», «Маленькая балерына», «Краіна Цыганія», «Дуб Крывашапкі», «Вялікі Шан Ян», «Былі ў мяне мядзведзі», «Пасмяротная гісторыя аднаго цецерука», «Здарэнне з класікай (Апавяданне — даследванне аб жаху)» і інш. У архіве захоўваюцца аўтографы і машынапісы з аўтарскай праўкай п'ес «Трошкі далей ад Месяца», «Калыска чатырох чараўніц», прыблізны план «Набату» (першапач. назва «Званой Віцебска»), заўвагі К. да аднаго з варыянтаў згаданай п'есы, «Кастусь Каліноўскі» і афіша прэм'еры спектакля ў Бел. тэатры імя Я.Коласа з аўтографамі ўдзельнікаў спектакля, запіска аб задуме п'есы «Максім, Магдалена і Лебедзь», чарнавыя накіды драм. твораў «Дзіва Юрыя пра змяя», «Містэрыя пра двух маці», «Малібог». Групу творчых матэрыялаў дапаўняюць нарысы, эсэ, сярод якіх «Зямлі пад белымі крыламі», «Песні радасці, песні журбы камянёў», «Званы ў прадонных азёр», «Вільнюс — частка душы маёй», «Абраная», «Місціслаў — дыямантавы горад», шматлікія артыкулы, нататкі, казкі, рэцэнзіі, інтэрв'ю, выступленні. Сведчанні кінематаграфічнай дзейнасці К. з'яўляюцца варыянтны сцэнарыяў маст. і дакумент. фільмаў «Дзеці вялікай ракі», «Чорны замак Альшанскі», «Хрыстос прызямліўся

ў Гародні», «Гнеўнае сонца», «Зямная соль», «Памяць», «Чорны дуб», «Чырвоны агат», «Рассказы из каталажки», накіды сцэнарыяў, задуманых у 1950-я г., «Мои друзья — гении», «Батальон желторотых», «Нивы, колыбель наша», заяўка на напісанне сцэнарыя фільма па матывах «Слова о полку Игореве».

У справе фонду захоўваецца спіс рукапісаў, перададзеных на захаванне ў б-ку, які склаў сам пісьменнік, з яго вельмі цікавымі каментарыямі. Так, пра сцэнарыі «Гнеўнае сонца» ён занатаваў: «Адзін з бясконых варыянтаў. Было іх штук 9, і кожны член рэдакц[ыйнага] савета на кожным новым паседжанні, абмеркаванні забываўся на папярэдняе і патрабаваў зусім процілегла таму, што патрабаваў два тыдні назад, і сцэнар рабіўся горшы і горшы». Побач з інш. рукапісамі ёсць такія паметы: «Рэжысёрскі сцэн[арый] «Хрыста» з маімі заўвагамі (марны лямант у пустыні)», «Інтэрвю з Брэсцкім тэлебачаннем (такога не было, бо я ў напісанае за мяне ніколі не гляджу, а заўсёды імправізую: і цікавей, і жывей, і глыбей)».

У архіве сабраны пераклады К. на бел. мову паэт. твораў Г.В.Катула, У.Бранеўскага, У.Лучука, В.Мразоўскага, М.Львовіч, К.Цвейна і інш., трагедыі «Цар Фёдар Іаанавіч» А.Талстога.

Сярод студэнцкіх прац, якія захаваліся з часоў вучобы пісьменніка ў Кіеўскім ун-це, — дыпломная работа «Казка. Легенда. Паданне», навуц. праца «Анчар» А.С.Пушкіна і «дрэва смерці» в беларусском фольклоре», план главы кандыдацкай дысертацыі пра паўстанне 1863—64, канспекты лекцый па стараслав. мове. Жартаўлівыя вершы-прысвячэнні, фрагмент выступлення на студэнцкім сходзе, вельмі цікавая перапіска К. з сябрамі-студэнтамі ў выглядзе запісак даюць уяўленне пра юнацкія гады пісьменніка, раскрываюць пэўныя рысы яго вельмі няпростага характару.

У архіве знаходзіцца вял. колькасць запісных кніжак і блакнотаў, якія ўтрымліваюць надзвычай цікавыя і разнастайны матэрыял для даследчыкаў творчасці пісьменніка: нататкі аб асабістых уражаннях ад шматлікіх вандровак па розных кутках Беларусі і замежжа, накіды вершаваных твораў, запісы творчага характару, планы на будучыню, дзённікавыя запісы і інш. На старонках запісных кніжак і блакнотаў шмат замалёвак, шаржаў і нават зкамчаных сюжэтных малюнкаў К.

Асобны раздзел складаюць пераклады К. вершаў, раманаў, апавяданняў, аповесцей, нарысаў, эсэ, казак на рус., укр., лат., польск., чэш. і інш. мовы свету. Амаль усе згаданыя матэрыялы маюць рукапісныя праўкі і заўвагі перакладчыка.

У архіве знаходзіцца дагаворы з выдавецтвамі, тэатрамі, кінастудыяй, аўтарскія заяўкі і прапановы на напісанне кнігі і сцэнарыяў, планы ненапісаных твораў, сярод якіх план і чарнавыя накіды даследавання пра жыццё і творчасць Г.В.Катула «Юнак з Вероны», спіс работ бел. мастакоў 19 ст. з паметай пісьменніка: «...Кнігу, відаць, за іншымі ўсё адно не паспею напісаць», адкладзеныя матэрыялы падчас рэдагавання зб. вершаў «Невадам з Нёмана» Л.Геніюш.

У фондах захоўваецца перапіска К. з вядомымі паэтамі і пісьменнікамі, дзеячамі культуры, сябрамі М.А.Балай, Я.Брылём, В.Быкавым, Р.Барадуліным, Ю.Гальперыным, Л.Геніюш, Г.Крыжанавай-Брындавай, М.Лужаніным, А.Мальдзісам, Н.Мацвеевай, З.Нядзелем, Ф.Няўважым, Л.Панамарэнка і інш. Завярашаюць гэту групу дакументаў запіскі ўдзельнікаў творчых сустрэч з пісьменнікам у Брэсце, у б-цы імя Я.Купалы, ЦНБ НАН Беларусі, з супрацоўнікамі завода «Інтэграл».

Сярод біягр. і асабістых матэрыялаў К. — дакументы часоў вучобы ў Кіеўскім ун-це імя Т.Р.Шаўчэнкі, працы ў Лесавіцкай і Аршанскай сярэдніх школах, аўтабіяграфіі і біягр. даведкі, матэрыялы святкавання 50-годдзя з дня нараджэння, спіс і змест папак літар. архіва, складзены пісьменнікам, «фрэйдысцкі тэст», запоўнены пісьменнікам, «меню на Вялікдзень 18 красавіка 1982 г.» жартаўлівага характару, запіс з малюнкамі закладу паміж К., П.Дубашынскім і А.Памазанам наконт сузор'я Вял. Мядзведзіца і інш.

Асобны раздзел склалі дакументы пра пісьменніка: рэцэнзіі, водгукі, артыкулы аб жыцці і творчай дзейнасці, вершы, прысвечаныя яму, літар. пароды, эпіграмы, успаміны, матэрыялы пра ўшанаванне памяці, якія былі сабраны ўжо пасля яго смерці Н.С.Кучкоўскай. Некаторыя рэцэнзіі маюць рукапісныя заўвагі і каментарыі пісьменніка, часам жартаўлівыя, часам рэзкія, абураныя і разгубленыя ад неабгрунтаванай крытыкі таго ці інш. твора.

Маст. спадчына К. складаецца з партрэтных замалёвак, малюнкаў на гіст. тэмы, ілюстрацый да ўласных твораў, сярброўскіх шаржаў, выкананых алоўкам, чарнілам, тушшу.

Маюцца і самадастатковыя эцюды, якія былі спецыяльна намалеваны на асобных аркушах і пазначаны крыптанімам «УК».

Вяўл. дакументы прадстаўлены фатаграфіямі маці К. Надзеі Васілеўны, яго жонкі Валянціны Браніславаўны, фотаздымкамі пісьменніка юнацкіх гадоў з бацькамі і блізкімі, сябрамі і пісьменнікамі Я.Брылём, В.Быкавым, А.Савіцкім, В.Жыдліцкім, В.Адамчыкам, Г.Далідовічам і інш., накідамі партрэтаў пісьменніка, выкананымі рознымі асобамі алоўкам і чарнілам, сярброўскім шаржам В.Быкава, апошнімі фатаграфіямі К., зробленымі падчас падарожжа па Прыпяці. Асобна выдзелены фатаграфічныя дакументы пра ўшанаванне памяці пісьменніка: фотаздымкі помніка на яго магіле, помнікаў у Оршы і Віцебску, мемар. дошкі на доме ў Оршы.

У архіве прысутнічаюць і дакументы калекцыйнага характару: брашуры, асобныя адбіткі і інш. выданні з дарчымі надпісамі, часопісныя і газетныя выразкі па пытанню, якія цікавілі пісьменніка, асобныя нумары часопісаў і газет, аповесці, апавяданні, вершы розных аўтараў. Большасць дакументаў маюць рукапісныя паметы К.

Сярод дакументаў членаў сям'і пісьменніка — біягр. матэрыялы і перапіска яго маці, жонкі, сястры. Дзякуючы Н.С.Кучкоўскай сабраны шматлікія рэчы, што могуць расповесці аб самых цікавых момантах, звязаных з жыццём і працай творцы. Яна збірала даследаванні і артыкулы пра брата, фотаздымкі з мясцін, дзе бываў К., дасылала лісты людзям, якія нейкім чынам былі звязаны з пісьменнікам, каб тыя напісалі свае ўспаміны, даслалі памятныя рэчы. Так, сярод пільмаў розных асоб, адрасаваных Н.С.Кучкоўскай, захоўваюцца групавыя фотаздымкі брата з сябрамі, арыгіналы і копіі яго лістоў, у якіх згадваюцца неапубл. творы пісьменніка, аўтаграфы яго вершаў і інш. дакументы.

У адной з запісных кніжак К. запісаў: «Уласна кажучы, мне трэба было б так і застацца кавалерам. Так было б сумленна. Таму што я любіў у жыцці толькі адну жанчыну, Беларусь...» (Ф. 11, воп. 2, адз. зах. 494, арк. 26). Ён любіў яе шчыра, самааддана і служыў ёй усёй сваёй творчасцю і ўсім такім нядоўгім жыццём. Гэта пацвярджаюць усе дакументы яго спадчыны, якія захоўваюцца ў ЦНБ НАН Беларусі.

Т.І.Жук.